

Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen kehitysvammaisten asumispalveluissa - palveluntarjoajien ja -tuottajien itsearviointityökalu

Itsearviointityökalu on tarkoitettu tukemaan erityishuoltoa järjestävien palveluntarjoajien ja -tuottajien toimenpiteitä asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi. Toimenpiteistä itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi säädetään laissa kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1997).

Työkalu koostuu kysymyksistä, jotka ohjaavat erityishuoltoa järjestäviä toimijoita omatoimisesti arvioimaan, miten hyvin asumispalveluyksiköiden toiminta ja omaksutut toimintatavat tukevat ja vahvistavat asiakkaiden itsemääräämisoikeutta.

Toiminnan itsearviointi tehdään kolmiportaisella liikennevalo-mallilla.

• **Vihreä sarake:** käytännöt ja toimintamallit kunnossa

• **Keltainen sarake:** käytännöt ja toimintamallit osittain puutteellisia tai keskeneräisiä

• **Punainen sarake:** käytännöt ja toimintamallit puutteellisia

Itsearviointityökalun käyttöönottoaminen on helppo sovittaa olemassa oleviin rakenteisiin ja toimintoihin. Erityishuoltoa järjestävillä toimijoilla pitää olla ajantasainen omavalvontasuunnitelma, jossa muun muassa on eriteltävä, miten ja millaisin toimenpitein asiakkaiden itsemääräämisoikeutta vahvistetaan. Monella palveluntarjoajalla on myös tätä työtä varten nimetty IMO-koordinaattori ja IMO-työryhmä, jossa linjataan asumispalveluyksikön toimintatapoja ja käydään keskustelua arjessa esiin nousevista kysymyksistä liittyen asiakkaiden itsemääräämisoikeuteen.

Itsearviointityökalu sisältää esimerkkejä oikeuskäytännöstä ja laillisuusvalvojien kannanotoista liittyen siihen, miten itsemääräämisoikeus on ymmärrettävä ja millaisia toimenpiteitä sen vahvistaminen palveluntarjoajilta ja -tuottajilta edellyttää. Tietoisuuden levittämiseksi olisi toivottavaa, että itsearviointityökalun käyttöön osallistetaan laaja-alaisesti henkilöstön edustajia ja mahdollisuuksien mukaan myös asiakkaita.

Itsearviointityökalu on tehty Ihmisoikeuskeskuksen ja eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian yhteishankkeena. Työkalua on tarkoitus päivittää ja pitää ajan tasalla oikeuskäytännön ja laillisuusvalvojien kannanottojen osalta säännöllisesti.

Lisätietoja liittyen työkalun käyttöönottoon voi pyytää Ihmisoikeuskeskuksesta (info@ihmisoikeuskeskus.fi). Vastaanotamme mielellämme myös sisällöllisiä kommentteja työkalun kehittämistä varten.

YKSITYISYYDEN, KODIN JA PERHEEN KUNNIOITTAMINEN: Asukkaat voivat olla vapaassa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja käyttää vapaasti kommunikaatiovälineitä. Asukkaat voivat luottaa siihen, että heidän yksityiset asiansa pysyvät luottamuksellisina. Asukkaiden yksityisyyttä, kotiaan, perhettään ja seksuaalisuutta kunnioitetaan.

OMAISUUDEN SUOJA: Asukkailla on pääsy omiin käyttövaroihinsa ja mahdollisuus niiden säilyttämiseen turvallisesti. Asukas voi käyttää varansa haluamallaan tavalla.

OIKEUS TERVEYTEEN: Asukkailla on oikeus parhaaseen mahdolliseen terveyden tasoon ilman syrjintää.

Arviointikysymykset

Asukas voi olla tekemisissä kenen kanssa haluaa ilman aika- tai muita rajoituksia, tehdä itselleen mieleisiä asioita ja käydä esim. erilaisissa tapahtumissa?

Asukkaan tapaamisiin liittyvästä rajoittamisesta on olemassa selkeät ohjeet?

Asukkaalle on tarjolla yksilöllistä kuntoutusta ja ohjausta, jotta mahdollinen tarve rajoittaa tapaamisia vähenee ja poistuu?

Asukas voi käyttää puhelinta ja tietokonetta vapaasti ilman lainmukaisia rajoituksia?

Asumisyksikössä tarjolla ohjausta ja neuvontaa tietokoneen turvallisesta käytöstä?

Asukkaalla on mahdollisuus luottamukselliseen viestintään?

Asukas saa halutessaan olla rauhassa?

Asukas pystyy vaikuttamaan intiimihygieniassa avustavan henkilökunnan sukupuoleen?

Asukkaan oma huone on riittävän kokoinen, jotta siellä pystyy nukkumisen lisäksi tekemään myös muuta?

Oikeusperusta

VAMMAISYLEISSOPIMUS:

Artikla 22:
Yksityisyyden kunnioittaminen

Artikla 23:
Kodin ja perheen kunnioittaminen

Artikla 25:
Terveys

Artikla 12:
yhdenvertaisuus lain edessä (kohta 5: vammaisille henkilöille taattava oikeus omistaa tai periä omaisuutta).

Esimerkkejä oikeuskäytännöstä ja laillisuusvalvojen kannanotoista

OIKEUSASIAMIES / APULAIKOIKEUSASIAMIES

- Yhteydenpidon rajoittaminen, oikeussuojakeinot: [699/4/16](#) (31.1.2017), kpl 3.1.3.
- Tapaamisten rajoittaminen, suhteellisuusperiaate: [3096/4/09](#) (27.5.2011), kpl 4.2.5.
- Edunvalvonnan alaisen henkilön omaisuuden myyminen, matala kuulemiskynnys: [973/2/10](#) (26.8.2011), kpl 3.1.2.
- Yhteydenpidon rajoittaminen läheisiin: [1387/2018](#) (16.3.2018).
- Vierailuja koskevat rajoitukset vammaisten asumispalveluyksikössä: [5994/2020](#) (26.1.2021), kpl. 3.2.
- Asukkaiden huoneiden varustelutaso: [1376/2018](#) (28.8.2018), kpl. 3.5.

<p>PERUSTUSLAKI:</p> <p>Perustuslaki 10 §: Yksityiselämän suoja</p> <p>Perustuslaki 15 §: Omaisuuuden suoja</p> <p>Perustuslaki 19 §: Oikeus sosiaaliturvaan (3 momentti: edistettävä väestön terveyttä).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Asumisolosuhteet, yksityisyyden suoja 1376/2018 (28.8.2018), kpl 3.5. • Yksityisyyden suoja, kameravalvonta: 3375/2018 (13.2.2020) • Yksityisyyden suoja ja ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kieltö lepositeiden käytön aikana 4576/4/14 (23.10.2015), kpl 3.2.2. • Tietoon perustuva suostumus valokuvaamisesta ja opetukseen kohteena olemisesta: 3892/4/15 (28.12.2016), kpl 3.2. • Käyttövarojen alentaminen 91/2017 (29.3.2018), kpl 3.2.2. • Kiireellisen hammashoidon laiminlyönti: 4915/4/13 (31.10.2014), kpl 3.4.2. • Oikeus hyvään hoitoon 1428/4/14 (17.6.2015), kpl 3.3.1-3.3.4. 	<p>Jokaisen asukkaan yksityisyyden suoja turvataan yksikössä (esim. henkilökohtainen posti ja terveydentilaan liittyvät tiedot)?</p>
	<p>APULAIISOIKEUSKANSLERI</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sukupuolisensitiivisyys avustamistilanteissa: OKV/1/50/2018 (28.3.2019). 	<p>Kukaan ei saa mennä asukkaan kotiin tai omaan tilaan ilman hänen lupaansa?</p>
	<p>KORKEIN HALLINTO-OIKEUS</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yhteydenpidon rajoittaminen: KHO:2018:8 (16.1.2018). • Kameravalvonta, oma huone ja wc-tilat: KHO:2017:132 (18.8.2017). 	<p>Pyydetäänkö asukkaalta aina tietoinen suostumus hänen kuvaamiseensa tai jos hän mukana opiskelijoiden opetustilanteessa?</p>
		<p>Asukkaat saavat ilmaista sukupuolisuuuttaan ja seksuaalisuuuttaan?</p>
		<p>Asukkaille on tarjolla asiallista tietoa, tukea ja apua sukupuolisuuuteensa ja seksuaalisuuuteensa liittyvissä asioissa?</p>
		<p>Asumisyksikössä on tarjolla tietoa ja opastusta oikeudesta perhe-elämään?</p>
		<p>Asukkailla mahdollisuus asua yhdessä kumppaninsa kanssa?</p>
		<p>Asukkailla on pääsy ja päätösvalta omiin käyttövaroihin?</p>
		<p>Asukkailla mahdollisuus säilyttää omia käyttövarojaan turvallisesti?</p>
	<p>Asukkaille on tarjolla neuvoja ja tukea rahankäyttöön liittyvissä asioissa?</p>	

Asumisyksikössä tuetaan asukkaiden päätöksentekoa arjen toiminnoissa ("puolesta päättämisen" sijasta) ja käytetään tarvittaessa vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä?

Asukkaiden henkilöön, terveyteen tai asumiseen liittyviä asioita käsitellään luottamuksellisesti asumisyksikössä?

Asukkaiden ilmaisemiin kipuihin suhtaudutaan vakavasti?

Asukkailla mahdollisuus käydä lääkärissä niin halutessaan?

Asukkailla mahdollisuus käydä hammaslääkärissä säännöllisin väliajoin ja tarvittaessa?

HENKILÖN VAPAAUS JA TURVALLISUUS: Vammaisilla ihmisillä on yhdenvertaisesti muiden ihmisten kanssa oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja vapauteen. Heitä ei saa saattaa laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteeksi. Mahdollisen vapaudenriiston on tapahduttava lainmukaisesti, eikä vammaisuuden olemassaolo missään tapauksessa oikeuta vapaudenriistoon.

Oikeusperusta	Esimerkkejä oikeuskäytännöstä ja laillisuusvalvojen kannanotoista	Arviointikysymykset
<p>VAMMAISYLEISSOPIMUS:</p> <p>Artikla 14: Henkilön vapaus ja turvallisuus</p> <p>Artikla 17: Henkilön koskemattomuuden suojelu</p> <p>PERUSTUSLAKI:</p> <p>Perustuslaki 7 §: Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen</p>	<p>OIKEUSASIAMIES / APULAIKOIKEUSASIAMIES</p> <ul style="list-style-type: none"> Rajoitustoimenpiteitä koskeva päätöksentekomenettely: 6942/2017 (30.10.2018), kpl 3. Lakiin perustumattomia, itsemääräämisoikeutta rajoittavia sopimuksia: 1871/2018 (23.1.2019), kpl 3.3.2. Yhteydenpidon rajoittaminen, oikeussuojakeinot: 699/4/16 (31.1.2017), kpl 3.1.3. Yksityisyyden suoja ja ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kieltä lepositeiden käytön aikana 4576/4/14 (23.10.2015), kpl 3.2.2. Rajoittavia välineitä koskevat vaatimukset ("häkkisänky"); rajoitustoimenpiteiden käyttö rangaistuksenomaisesti 6311/2017 (14.8.2017), kpl 2.3. Liikkumisen rajoittaminen 5290/4/2015 (17.6.2016), kpl 3.3. <p>CRPD KOMITEA</p> <ul style="list-style-type: none"> Artikla 14 loukkaus: CRPD/C/16/D/7/2012 (2.10.2012): artikla 14 loukkaus 	<p>Onko pakko- ja suojatoimenpiteistä (rajoitustoimenpiteet) selkeät ohjeet?</p> <p>Onko yksikössä ohjeistus haastavien tilanteiden ennalta ehkäisemiseksi?</p> <p>Koulutetaanko henkilökuntaa säännöllisesti rajoitustoimenpiteiden käytöstä?</p> <p>Käytetäänkö aina kun mahdollista puuttumiskeinoja, joilla vähiten puututaan asukkaan itsemääräämisoikeuteen (pienimmän mahdollisen puuttumisen -periaate)?</p> <p>Seurataanko asumisyksikössä, miten paljon rajoitustoimenpiteitä käytetään?</p> <p>Tuntevatko asukkaat olonsa turvalliseksi asumisyksikössä?</p> <p>Tarjotaanko asukkaille tukea, jotta he tuntevat olonsa turvalliseksi?</p>

		<p>Voiko asukas päättää itse omista elintavoistaan ja aikataulustaan (esim. syödä yksikköön tilattua ruokaa vai laittaa omaa, pääseekö saunaan halutessaan, pääseekö kauppaan halutessaan, voiko asukas mennä nukkumaan ja herätä omien tarpeidensa mukaan)?</p>
		<p>Voiko asukas päättää miten ja kenen kanssa hän viettää aikaansa?</p>
		<p>Kuullaanko ja huomioidaanko asukkaan mielipiteet, kun pohditaan hänen turvallisuuttaan tai vapautta rajoittavia asioita?</p>
		<p>Käytetäänkö asumisyksikössä lakiin perustumattomia rajoitustoimenpiteitä?</p>
		<p>Käytetäänkö asumisyksikössä lakiin perustumattoman rangaistuksen uhkaa pelotteena?</p>
		<p>Käytetäänkö asumisyksikössä rajoitustoimenpiteiden uhkaa käyttäytymisen kontrollointiin?</p>
		<p>Valvotaanko asukkaiden liikkumista liiketunnistimilla?</p>
		<p>Onko asukkaille tarjolla tietoa heille ymmärrettävässä muodossa oikeussuojakeinoista (esim. oikaisuvaatimukset, valitukset, sosiaaliamiehen yhteystiedot jne.)?</p>

ESTEETTÖMYYS JA SAAVUTETTAVUUS: Asumisyksikön on oltava esteetön, ja asukkailla on oltava mahdollisuus liikkua paikasta toiseen myös asumisyksikön ulkopuolella. Asukkaana on halutessaan päästävä liikkumaan asumisyksiköstä ulos ja takaisin sisään. Asukkailla on oltava käytössään esteettömät viestintävälineet ja muut välttämättömät apuvälineet.

LIKKUMISEN VAPAAUS: Asukkailla on oltava todellinen mahdollisuus valita itse asuinpaikansa. Asukasta ei voi siirtää kodistaan vastoin tahtoaan ilman pakottavaa syytä.

Oikeusperusta	Esimerkkejä oikeuskäytännöstä ja laillisuusvalvojen kannanotoista	Arviointikysymykset
<p>VAMMAISYLEISSOPIMUS:</p> <p>Artikla 9: esteettömyys ja saavutettavuus</p> <p>Artikla 18: liikkumisen ja kansalaisuuden vapaus</p> <p>PERUSTUSLAKI:</p> <p>Perustuslaki 9 §: Liikkumisvapaus</p> <p>Perustuslaki 6 §: yhdenvertaisuus</p>	<p>OIKEUSASIAMIES / APULAIKOIKEUSASIAMIES</p> <ul style="list-style-type: none"> Tarkastuspöytäkirja, huomioita liittyen asumisyksikön esteettömyyteen: EOAK/1193/2017 (30.1.2018), kpl 2.7 ja 2.9. <p>CRPD KOMITEA:</p> <ul style="list-style-type: none"> Ratkaisu julkisen liikenteen esteettömyydestä ja saavutettavuudesta: CRPD/C/14/D/21/2014 	<p>Asumisyksikön sisäänkäynnit ovat esteettömät tai niissä on käytössä luiska?</p> <p>Sisäänkäynnit ovat riittävän tilavat erilaisille apuvälineille?</p> <p>Asuinympäristössä mahdollisesti käytössä olevat liuskat ovat riittävän loivia?</p> <p>Ulko-ovet ovat sähkökäyttöiset?</p> <p>Sisätilojen ovet ovat sähkökäyttöiset?</p> <p>Oviaukoissa on liikkumista vaikeuttavia kynnyksiä?</p> <p>Piha-alue on helppokulkuinen?</p>

		Piha-alueella on inva-pysäköintipaikkoja?
		Asumisyksikössä on induktiosilmukka?
		Asiakkaiden huoneet ovat kaikilta osin esteettömät?
		Asumisyksikössä on tehty ulkopuolisen toimesta esteettömyys ja saavutettavuuskartoitus?
		Kartoituksessa mahdollisesti esiin nousseet puutteet on korjattu?
		Asukkaiden avuntarve liikkumiseen arvioidaan yksilökohtaisesti ja avun järjestämistä tuetaan?
		Asukkaan oikeutta kuljetuspalveluihin ja henkilökohtaiseen apuun edistetään ja tuetaan?
		Asukkaan omatoimista ja avustajan kanssa tapahtuvaa liikkumista edistetään?
		Onko asukkaalla mahdollisuus kulkea asumisyksikön ovista vapaasti? Onko hänellä omat avaimet kotiinsa?
		Asukas voi halutessaan vaihtaa kotiaan? Asumismuotoaan? Kotikuntaansa? (Samoilla edellytyksillä kuin muut ihmiset)

Asukkaiden oikeudesta valita asuinpaikkansa ja
asumismuotonsa on tarjolla tietoa selkokielellisesti
asumisyksikössä?

OSALLISTUMINEN JULKISEEN JA POLIITTISEEN ELÄMÄÄN: Asukkailla on mahdollisuus äänestää vaaleissa ja saada tätä varten riittävästi tietoa, jotta he voivat itsenäisesti valita ehdokkaansa.

SANAN- JA MIELIPITEENVAPAUS: Asukkailla on oikeus sanan- ja mielipiteenvapauteen ja tiedonsaantiin saavutettavassa muodossa sekä tarvitsemaansa tukeen tai avustukseen kommunikoinnissa.

OMANTUNNONVAPAUS: Asukas saa noudattaa omaa vakaumustaan loukkaamatta muiden oikeuksia. Asumisyksikön henkilökunnan ja muiden asukkaiden on kunnioitettava asukkaan vakaumusta. Asukasta ei saa pakottaa tilanteeseen, joka olisi vastoin hänen vakaumustansa.

Oikeusperusta	Esimerkkejä oikeuskäytännöstä ja laillisuusvalvojen kannanotoista	Arviointikysymykset
<p>VAMMAISYLEISSOPIMUS:</p> <p>Artikla 29: Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään</p> <p>Artikla 21: Sanan ja mielipiteenvapaus ja tiedonsaanti</p> <p>Kansalaisyhteisöoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus</p> <p>25 artikla: "oikeus osallistua julkiseen ja poliittiseen elämään".</p> <p>18 artikla: "ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapaus".</p>	<p>OIKEUSASIAMIES / APULAIKOIKEUSASIAMIES</p> <ul style="list-style-type: none"> Varmistettava, että laitoksien asukkaat voivat käyttää äänioikeuttaan (Oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2009, s. 246): 3734/4/08 (11.9.2009). Äänestämisen järjestäminen ympärivuorokautista hoitoa tarjoavissa sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä (Oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2016, s. 293-294): 3762/2/14 (8.12.2016). Äänestämisen järjestämisestä tehostetussa palveluasumisessa: 1683/2019 (10.7.2019), kpl 3.2. <p>CRPD KOMITEA:</p> <ul style="list-style-type: none"> Vammaisten henkilöiden oikeus äänestämiseen: CRPD/C/10/D/4/2011 (9.11.2013) 	<p>Asumisyksikössä on selkeät ohjeet äänestämismahdollisuuden järjestämisestä kaikille asukkaille?</p> <p>Äänestäminen äänestyspaikalla vaalipäivänä tai ennakkö-äänestyspaikalla on ensisijainen äänestämisen järjestämisen vaihtoehto?</p> <p>Asukkaille on tarjolla tukea äänestyspaikalla käyntiä varten?</p> <p>Asukkaille on tarvittaessa tarjolla tukea äänestystoimituksen suorittamista varten?</p> <p>Asukkaat pääsevät etukäteen tutustumaan ehdokaslistoihin ja muuhun äänestyspäätöksen vaikuttavaan materiaaliin?</p> <p>Asukkailla on mahdollisuus osallistua vaaleja edeltäviin vaali- ja keskustelutilaisuuksiin?</p> <p>Asumisyksikkö tukee ja järjestää tarvittaessa apua, jotta asukkaat voivat osallistua vaali- ja keskustelutilaisuuksiin?</p>

<p>PERUSTUSLAKI:</p> <p>Perustuslaki 12 §: Sananvapaus ja julkisuus</p> <p>Perustuslaki 13 §: Kokoontumis- ja yhdistymisvapaus</p> <p>Perustuslaki 14 §: Vaali- ja osallistumisoikeudet</p> <p>Perustuslaki 11 §: Uskonnon ja omantunnon vapaus</p>		Asumisyksikössä on ohjeet, miten ja millaista vaalityötä asumisyksikössä voi tehdä?
		Auskailla on käytössään sellaiset tietotekniset ja muuta apuvälineet, joita hän tarvitsee kommunikointiinsa?
		Auskaat saavat tarvitsemansa tulkki- ja avustamispalvelut kommunikointia ja asioiden hoitamista varten?
		Auskailla on tarjolla riittävästi tietoa ja tukea sanan- ja mielipiteenvapauden toteuttamisesta sekä siihen liittyvästä vastuusta?
		Auskaat voivat harjoittaa omaa uskontoaan loukkaamatta muiden oikeuksia?
		Auskailla uskonnon harjoittaminen järjestetään siten, ettei se loukkaa muiden oikeuksia?
		Asumisyksikössä on ohjeistus uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä yhteisissä tiloissa?
		Asumisyksikössä on huolehdittu siitä, ettei ketään yksittäistä asukasta pakoteta tilanteeseen, joka olisi vastoin hänen vakaumustaan?
		Auskailla on mahdollisuus noudattaa oman vakaumuksen tai kulttuurin mukaista ruokavaliota?

OSALLISTUMINEN KULTTUURIELÄMÄÄN, VIRKISTYS- JA VAPAA-AJAN

TOIMINTAAN JA URHEILUUN: Asukkailla on oikeus osallistua sosiaaliseen, kulttuuriseen, uskonnolliseen tai yhdistystoimintaan sekä liikuntaan ja urheiluun tai muuhun vapaa-ajan toimintaan ja virkistäytymiseen.

ELÄMINEN YHTEISÖSSÄ: Asukkailla on oikeus elää yhteisössä, jossa heillä on muiden kanssa yhdenvertaiset valinnanmahdollisuudet. Asukkaiden mahdollisuutta nauttia tästä oikeudesta täysimääräisesti on edistettävä.

Oikeusperusta	Esimerkkejä oikeuskäytännöstä ja laillisuusvalvojen kannanotoista	Arviointikysymykset
<p>VAMMAISYLEISSOPIMUS:</p> <p>Artikla 30: Osallistuminen kulttuurielämään, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun</p> <p>Artikla 19: Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä</p> <p>PERUSTUSLAKI:</p> <p>Perustuslaki 13 §: Kokoontumis- ja yhdistymisvapaus</p>	<p>OIKEUSASIAMIES / APULAIKOIKEUSASIAMIES</p> <ul style="list-style-type: none">Yhdistysvapauden toteutuminen edunvalvonnan alaisena: 1723/2/13 (28.11.2014), kpl 2.2.Oikeus ulkoiluun tutkimuksen aikana 4563/2016 (29.11.2017), kpl 3.Teatterilippujen hankkiminen vammaisen henkilön avustajalle: 1027/4/15 (19.5.2015). <p>KORKEIN HALLINTO-OIKEUS:</p> <ul style="list-style-type: none">Nuoren itsenäistyminen ja tarve itsenäiseen liikkumiseen, kuljetuspalvelut: KHO:2019:147 (19.11.2019)Paraolympiatason urheilijan valmentautumis- ja harjoittelumatkat, kuljetuspalvelut: KHO:2013:139 (4.9.2013)Henkilökohtaisen avun järjestäminen asumisyksikön ulkopuoliseen vapaa-ajantoimintaan, voimavara: KHO:2011:69 (12.8.2011).Henkilökohtaisen avustajan matka- ja majoituskulujen korvaaminen: KHO:2793/2/17 (21.8.2018)	<p>Asumisyksikössä tuetaan ja mahdollistetaan asukkaiden osallistuminen vapaa-ajan toimintaan omien tarpeiden ja toiveiden mukaan?</p> <p>Asumisyksikössä on tarjolla tietoa ympäristössä olevista vapaa-ajan toimintamahdollisuuksista?</p> <p>Asumisyksiköissä on tarjolla ajankohtaista tietoa lähiympäristön tapahtumista, kuten urheiluseurojen, vammaisjärjestöjen ja muiden yhdistysten kurssi- ja tapahtumavaliokimasta?</p> <p>Asukkaita ohjataan aktiivisesti toimimaan lähiympäristössä ja tuetaan lähiympäristön palveluiden käyttämisessä?</p> <p>Asukkailla on mahdollisuus säännölliseen ulkoiluun?</p> <p>Asukkaiden osallistumista koko väestölle tarkoitettuun vapaa-ajan toimintaan tuetaan ja edistetään?</p> <p>Asumisyksikkö tukee ja järjestää tarvittaessa apua, jotta asukkaat voivat osallistua vaali- ja keskustelutilaisuuksiin?</p>

		<p>Asumisyksikössä pyritään järjestämään riittävä yksilöllinen tuki ja tuetaan lisäksi henkilökohtaisen avun sekä kuljetuspalveluiden hakemisessa vapaa-ajan toimintojen mahdollistamiseksi?</p>